

UBAYDIY G‘AZALLARIDA YOR TIMSOLINING BADIY TALQINI

Jo‘raqo‘ziyeva Durdona

Farg‘ona davlat universiteti

filologiya fakulteti o‘zbek tili yo‘nalishi

3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada XV asrning yirik adabiy namoyandalaridan biri — Ubaydiy ijodida yor timsolining yaratilishi, uning poetik-falsafiy mohiyati va estetik tabiatiga bag‘ishlangan qator g‘azallar tahlil qilinadi. Adibning lirikasida yor obrazining shakllanish manbalari, mumtoz Sharq she‘riyati an‘analari, Navoiy maktabi ta‘siri, tasavvufiy ramzlar va majoziy badiiylikning o‘rni ilmiy asosda yoritiladi.

Аннотация. В статье анализируется создание образа влюблённого в творчестве Убайди, одного из крупнейших литературных деятелей XV века, в ряде газелей, посвящённых его поэтико-философской сути и эстетической природе. Научно освещаются истоки формирования образа влюблённого в лирике поэта, традиции классической восточной поэзии, влияние школы Навои, роль мистических символов и изобразительного искусства.

Abstract. This article analyzes the creation of the image of the lover in the work of Ubaydi, one of the great literary figures of the 15th century, a number of ghazals dedicated to its poetic-philosophical essence and aesthetic nature. The sources of the formation of the image of the lover in the poet's lyrics, the traditions of classical Eastern poetry, the influence of the Navoi school, the role of mystical symbols and figurative art are scientifically highlighted.

Kalit so‘zlar: Ubaydiy, g‘azal, yor timsoli, badiiy talqin, sharq lirikasi, poetika, nigoh va qosh motivi, lab va zulfi timsoli, ruhiy iltirob, estetik ramzlar, mumtoz she‘riyat, tasavvufiy yondashuv, ilhom manbai, lirika tahlili.

Ключевые слова: Убейди, газель, символ любви, художественная интерпретация, восточная лирика, поэтика, мотив взгляда и бровей, символ губ и локонов, духовные муки, эстетические символы, классическая поэзия, мистический подход, источник вдохновения, лирический анализ.

Keywords: Ubaydi, ghazal, symbol of love, artistic interpretation, oriental lyrics, poetics, motif of gaze and eyebrow, symbol of lips and curls, spiritual anguish, aesthetic symbols, classical poetry, mystical approach, source of inspiration, lyric analysis.

Kirish

O'zbek mumtoz lirikasining yirik vakili bo'lgan Ubaydiy ijodi XV–XVI asrlar adabiy muhitining ma'naviy-ma'rifiy tamoyillarini o'zida mujassam etadi. Shoirning g'azallari sevgi, sadoqat, oshiqning ruhiy kechinmalari, yorning jamol va jamlilati bilan bog'liq poetik obrazlar tizimini belgilaydi. Ubaydiy lirikasida yor timsoli an'anaviy Sharq she'riyati doirasidan kelib chiqsa-da, uning poetik tafakkurida mazkur obraz keng majoziy va ruhiy-ma'rifiy qamrovga ega bo'lgan murakkab badiiy struktura sifatida shakllanadi. Shoir yorni nafaqat tashqi go'zallik mezoni sifatida talqin qiladi, balki uni ruhiy yetuklik, ilhom manbai, oshiqning qolgan hayotiy mazmunini belgilovchi asosiy markaz sifatida tasvirlaydi.

Yor husni tahlili: Ubaydiy g'azallarida yor husni ko'pincha tabiat unsurlari, ayniqsa, nur timsollari bilan qiyoslanadi. Quyidagi bayt yor husnining “quyosh” obrazida talqin etilishini ko'rsatadi:

*“Zihi husnuing tamanno aylagay jondin tabi' bo'lsam,
Seni ko'rmak bila jonim quyoshdek porlayur, jonon.”*

Baytda yor husni hayot manbai bo'lgan quyosh timsoli bilan tenglashtiriladi. Shuning bilan shoir yor go'zalligini nafaqat tashqi ko'rinishdagi joziba sifatida, balki oshiqning ruhiy hayotini yorituvchi, unga ma'rifiy nurlar baxsh etuvchi kuch sifatida talqin qiladi. “Jondin tabi' bo'lsam” iborasida oshiqning o'zligini inkor etib, butun borlig'ini yorga

bo'ysundirish istagi mujassam. Bu holat lirikaning ruhiy-intim xarakterini kuchaytiradi va ilohiy tajallini eslatadi.

Keyingi baytda esa yor qoshi va nigohi iztirob ramzi sifatida qo'llanadi. Sharq poetikasida yor qoshi "o'q", "tig'", "kamon" kabi obrazlar bilan qiyoslangan. Ubaydiy mazkur an'anani davom ettirar ekan, unga o'ziga xos dramatik hissiyot yuklaydi:

*"Qoshlaring o'qidayi tig'durur, jonimni qilur sitam,
Har qarashingda dilimga yana bir jarohat solarsan."*

Bu baytda qosh — jarohat yetkazuvchi kuch, nigoh esa jarohat soluvchi vosita sifatida ifodalanadi. Nigohning har bir "qarashi" oshiq qalbida navbatdagi sitamni uyg'otadi. Bunda shoir yorni ikki qiyofada tasvirlaydi: bir tomondan, u jozibador go'zallik egasi, ikkinchi tomondan, u oshiqni azobga muhtalo qiluvchi bevosita sababdir. Nigohning jarohat ekanligi, aslida, oshiqning, muhabbatning og'riqli, ammo shirin kechinmalarini izhor etadi.

Keyingi baytimizda yor labi go'yoki hayot suviga o'xshatiladi. Undan tashqari yor labini la'l hamda sharobga ham qiyoslashi shoirning naqadar mahoratliligidan ham dalolat beradi. Bu tasvir nafaqat tashqi ko'rinish chiroyini ifodalaydi, balki uning ma'naviy-estetik mohiyatini ham ochadi:

*"Labing la'lidin umidim bor, ko'nglumda jon ijodi bor,
O'shal la'l bir dam kulsachi, jahonda navro'z paydo bo'lar."*

"Jon ijodi" iborasi yordan oshiqqa keladigan ilhom, ruhiy kuchni anglatadi. Yor tabassumi esa "navro'z" — hayotning yangilanishi, tabiatning uyg'onishi timsolida keladi. Demak, yor lablari shoir tasavvurida tashqi go'zallikdan yuksak bo'lgan ruhiy tiriklik manbai sifatida ifodalanadi.

Zulf istiorasi mumtoz adabiyotda eng faol qo'llanadigan timsollardan biridir. Ubaydiyda zulfi mushkdek qora bo'lib, oshiqni o'ziga asir qiluvchi kuch sifatida talqin etiladi. Keyingi baytlarda ham yor zulfi qaramlik, asirlikka olib kelishi haqida aytib o'tilgan:

*“Zulfi mushkining asir ayladi bir bechora jonimni,
Banding o‘lmog‘imga shoddir, ammo sen bilmassan.”*

Zulfi mushk obrazi — qora, jozibali, sirli unsumni anglatadi. Zulfning “band” yaratishi oshiqning ruhiy asirligini ko‘rsatadi. Bunda shoir yorga nisbatan nafaqat muhabbat, balki ilohiy taslim bo‘lish holatini ham tasvirlaydi. Zulfining shod bo‘lishi esa yorga xos beqaydlik motivini kuchaytiradi. Ubaydiy nigoh tasviriga alohida estetik yondashuvni qo‘llaydi. Uning baytlarida yor ko‘zi ba’zan oy, ba’zan jannat jilvasi sifatida namoyon bo‘ladi:

*“Ko‘zlaring oydek jamolding ichra bir gulshan yaratdi,
Oshiq olami esa faqat o‘shal nigohga boqadir.”*

Ko‘zning “oydek” bo‘lishi nur, sokinlik, latofat timsolini bildirsa, jamolning “gulshan” sifatida talqin qilinishi go‘zallikning mukammal uyg‘unligini ifodalaydi. Oshiq olamining nigohga qaratilgani esa sevgi markazining to‘liq yorga yo‘naltirilganini anglatadi. Bu estetizatsiya Ubaydiyning ruhiy-intim lirikasini yanada noziklashtiradi. Ubaydiy lirikasida yorning bevafo qiyofasi ham muhim o‘rin tutadi. Bu motiv she’rga dramatik ruh bag‘ishlaydi:

*“Nechuk qilg‘ay visolingni vafo qilmog‘ senga mushkul,
Zamon ahli kabi ishqingda ham bir oz bevafo bo‘lding.”*

Yorning “visol”ni mushkul qilishi oshiqning ma’naviy iztirobini kuchaytiradi. Bu yerda oshiq yordan shikoyat qilayotgandek tuyulsa-da, aslida u sevgi azobining abadiy tabiatini tan oladi. Vafosizlik esa oshiqning sadoqatini yanada ta’kidlaydi. Ubaydiy ijodida ba’zan yor obrazida ilohiylikka yaqinlashuvchi tasavvufiy talqinlar ham uchraydi:

*“Jamoling husniga bog‘bonday bog‘landi bu bechora,
Nazar qilg‘ay bo‘lsang bir dam, dilimda jannat jilvasi.”*

Yor jamolining “jannat jilvasi”ga tenglashtirilishi oshiq qalbida paydo bo‘luvchi ruhiy yuksalishning badiiy ifodasi bo‘lib xizmat qiladi. Bu holat yorni nafaqat insoniy

go‘zallik timsoli, balki ilohiy nurni aks ettiruvchi mavjudot sifatida talqin qilishga yo‘l ochadi.

Ubaydiy g‘azallarida yor timsoli nafaqat lirik qahramonning sevgi obyektini ifodalaydi, balki shoirning butun estetik dunyoqarashi, tasavvufiy tafakkuri va badiiy tafakkur qudratini aks ettiruvchi markaziy obraz sifatida namoyon bo‘ladi. Mumtoz lirikaning barcha namoyandalari singari Ubaydiy ham yor siymosida go‘zallikning eng oliy, eng yuksak, mutlaq ko‘rinishini yaratadi. Ammo uning yorga munosabati Navoiy lirikasidagidek chuqur tasavvufiy ramzlarga yo‘g‘rilgan bo‘lsa-da, Ubaydiyda bu ramzlar ko‘proq insoniy tuyg‘ular bilan uyg‘unlashadi. Shuning uchun ham uning g‘azallaridagi yor bir vaqtning o‘zida real, hayotiy va ramziy-mangu qiyofaga ega.

Xulosa:

Ubaydiy g‘azallarida yor timsoli ko‘p qirrali badiiy obraz sifatida shakllangan bo‘lib, shoir uning ma’nosini turli badiiy vositalar orqali chuqur ochib beradi. Yor tashqi go‘zallik ramzi, ilohiy nur timsoli, ruhiy ilhom, muhabbat azobining manbai, shuningdek, oshiqning ma’naviy kamol topishidagi asosiy turtki sifatida namoyon bo‘ladi. Qosh, ko‘z, lab, zulf kabi detal tasvirlar shoir poetikasida murakkab majoziy tarmoqqa ega bo‘lib, ular orqali yor obrazining estetik, ruhiy va ma’naviy qatlamlari ochiladi. Ubaydiy lirikasidagi yurakdan kechgan iztiroblar, shikoyatlar, vasl orzusi, sadoqat va fano hislari yor timsolining badiiy-falsafiy tabiatini belgilab, uning mumtoz o‘zbek she’riyatidagi o‘rnini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ubaydiy. Devon. — Toshkent: Fan, 1971.
2. A.Rajabov. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. — Toshkent: Fan, 1984.
3. D.Quronov, Z.Mamajonov, N.Jo‘rayev. Adabiyotshunoslik lug‘ati. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
4. A.Kayumov. O‘zbek mumtoz she’riyati poetikasi. — Toshkent: Fan, 1981.
5. U.Shodmonov. Mumtoz lirikaning badiiy an‘analari. — Toshkent: Universitet, 2007.
6. M.Oripov. G‘azal va uning badiiy talqini. — Toshkent: O‘zbekiston, 1999.

7. R.Vohidov. Sharq she'riyati an'analari va umumiy qonuniyatlari. — Toshkent: Fan, 1979.
8. Q.Yo'ldoshev. O'zbek adabiyotida lirika: nazariya va tahlil. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2012.
9. O.Muhamedova. Mumtoz adabiyot poetik tahlili asoslari. — Toshkent: Universitet, 2015.
10. P.Zohidov. O'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: Fan, 1976.
11. M.Mirzaev. O'zbek mumtoz adabiyoti poetik tasvir vositalari. — Toshkent: Fan, 1978.
12. S.Sirojiddinov. Sharq mumtoz poetikasida badiiy timsollar. — Toshkent: Akademnashr, 2014.